Nostalgiförsvar eller psykologiskt försvar?

Stormaktsrivalitet ökar behovet av psykologiskt försvar

av Niklas H Rossbach

Résumé

The return of great power politics during the 2010s in combination with a so-called fourth technological revolution during the 2020s will lead to new challenges for Sweden's restarted total defence concept (TDC). This whole-of-government effort includes not only a renewed focus on territorial defence for the Swedish Armed Forces, but also the re-establishment of a defence against psychological warfare – in short against propaganda. That will be a key task for the psychological defence agency, established in 2022. This article analyses what a few key current trends regarding international security and technology might mean for the role of Sweden's psychological defence within the TDC-framework in the years ahead. Drawing on historical research regarding similar efforts during the Cold War and using foresight scenarios the article suggests that the psychological defence capability might well prove decisive. Independent of whether a conflict plays out above or below the threshold for open armed conflict psychological defence will have a role. The difference might only lie in how central that role is within the TDC. However, there is a risk that the TDC prepares only for the military conflicts of the 20th century and not future conflicts, where information warfare capabilities are essential or even central.

TILL DEM SOM är tveksamma till ett psykologiskt försvar eller till och med befarar att den nya myndigheten för psykologiskt försvar (MPF) är början till ett propagandaministerium kan frågan ställas: hur ska vi kunna klara oss utan ett försvar mot modern propaganda? Runt om i västvärlden pågår diskussioner om hur länder ska hantera risken för att auktoritära revanschistiska regimer såsom Ryssland och Kina riktar påverkansoperationer mot öppna demokratiska samhällen. Exempelvis försökte Ryssland påverka valen i USA 2016, Frankrike 2017 och Tyskland 2021.[1] Om sådana påverkansoperationer lyckas, hotas demokratiers möjligheter att fungera och därmed existera. Detta angår i högsta grad den nya myndigheten för psykologiskt försvar som ska ”värna det öppna samhället, den fria åsiktsbildningen samt Sveriges frihet och oberoende” bland annat genom ”att möta otillbörlig informationspåverkan”.[2]

Auktoritära stormakters vilja att påverka andra länder är ett utslag av en förnyad global rivalitet. Bakgrunden är att Kina själv vill ha en ledande roll globalt medan Ryssland har sett sig förfördelat av den västledda globaliseringen. När västs globala ledarskap ifrågasattes efter den ekonomiska krisen i början av 2010-talet tog Kina och Ryssland tillfället i akt och flyttade fram sina positioner, bland annat i gränstvister i Sydkinesiska sjön respektive en illegal annektering av Krim.[3]

Liksom andra auktoritära regionala stormakter som Iran eftersträvar de även en an-

nan världsordning än den rådande regelbaserade internationella ordningen. De vill att stormakter ska kunna bestämma över sina intressesfärer.[4] Det är vad auktoritära stormakter kallar sina närområden när de inte erkänner angränsande staters suveränitet. För att hävda sina anspråk använder de auktoritära stormakterna bland annat berättelser, så kallade narrativ.[5] Eftersom deras uppträdande och aggression bara kan rättfärdigas med hjälp av manipulation av opinionen, hemma och utomlands, har detta lett till en renässans för propaganda. Ett annat ord för otillbörlig informationspåverkan.

Flera närliggande begrepp såsom vilseledning, desinformation, informationspåverkan och propaganda används ofta synonymt. Denne författare ser propaganda som det ursprungliga och övergripande begreppet som inkluderar de övriga. Att begreppsförvirringen är utbredd rörande alla relaterade och överlappande begrepp som rör manipulation och information har fler forskare sett.[6] Problem blir det först för totalförsvaret ifall begrepp används på olika sätt i myndigheters regelverk och insatser.[7]

De påverkansförsök som riktats mot val i väst är ett exempel på propaganda som är ännu mer manipulativ än deras narrativ. Om de auktoritära revanschistiska stormakterna inte kan övertala andra länder med sin öppna propaganda är de beredda att vilseleda dem med hjälp av dold propaganda, såsom informationspåverkan i form av desinformation. Med andra ord använder de både öppen och dold propaganda som säkerhetspolitiska verktyg för att uppnå sina övergripande målsättningar. Oavsett om påverkansförsök riktas öppet mot Sverige eller sker i det fördolda stämmer fortfarande det som stod i den första utredningen om ett psykologiskt försvar som publicerades 1953 under det kalla kriget: ”frontlinjen går bildligt talat i varje enskild medborgares medvetande”.[8]

Det som försvårar avskräckning och angrepp, inklusive påverkansförsök, för såväl den nya myndigheten som det övriga totalförsvaret är inte samhällets brist på kunskap om säkerhetspolitikens föränderlighet eller om propagandans potential. Det är att världen genomgår en fördjupad digitalisering. Denna nya teknikutveckling har kallats för en fjärde industriell revolution eller web 3.0.[9] Oavsett vilket samlingsnamn 2020-talets teknikutveckling så småningom kommer att få har Kina och USA redan inlett en teknikkapprustning.[10] Den som segrar kommer att uppnå både ekonomiska fördelar och ett militärt övertag. Som alltid kommer tekniken även att förändra krigföringen. Detta innebär stora utmaningar för det svenska totalförsvaret som nu byggs upp, ifall det inte bara ska fungera här och nu utan även i framtiden.

Därför syftar denna artikel till att belysa vad psykologiskt försvar handlar om och hur verksamheten hänger samman med försvaret av Sverige idag och imorgon. Det görs genom en analys av vilken roll psykologiskt försvar kan komma att ha inom ramen för totalförsvaret på lång sikt.

Frågeställning och metod

Givetvis finns det flera sätt att analysera både det psykologiska försvarets roll i framtiden och hur totalförsvaret ska hantera framtida krigföring. Denna artikel avgränsas till att besvara följande huvudfråga: hur ser behovet av psykologiskt försvar ut i framtidens krigföring?

Underfrågorna som stödjer analysen är följande: a) vad aktualiserar behovet av ett psykologiskt försvar? b) vad var psykologiskt försvar, skillnader förr och nu? c) vad är psykologiskt försvars roll i framtidens krigföring? Medan den sista frågan hante-

ras i slutsatsen, d) på vilket sätt kan psykologiskt försvar behöva utvecklas?

Flera av frågorna tangerar andra viktiga ämnen. För att hantera framtidsperspektivet behövs en bred ansats, och artikeln går därför inte på djupet i någon specifik tematik som berör delfrågorna. Därför skiljer sig metoden också åt för de olika underfrågorna. För att besvara a) utgörs den inledande delen av en säkerhetspolitisk analys av vad som aktualiserat propaganda som verktyg i mellanstatliga konflikter och vilka utmaningar det medför. Det görs utifrån ett övergripande perspektiv, som framförallt hämtar exempel utifrån ryskt agerande.[11] Ett svar på b) nås genom en jämförelse av de utmaningar den nya psykologiska försvarsmyndigheten står inför idag och de som det tidigare psykologiska försvaret mötte under det kalla kriget. Det avsnittet bygger på historisk forskning.[12] En analys till stöd för ett svar på c) görs med hjälp av en analys som utgår från en scenarioskiss baserad på en metod hämtad från framtidsforskning som handlar om att åskådliggöra möjliga utmaningar.[13] Medan d) är en del av en sammanfattande slutdiskussion i slutsatsen.

Geopolitikens återkomst aktualiserar psykologiskt försvar

För bara ett par år sedan beskrev säkerhetspolitisk expertis världen utifrån globaliseringens förtjänster och nackdelar medan man idag istället ofta åskådliggör en försämrad omvärldsutveckling genom att tala om geopolitikens återkomst. Detta är en följd av att säkerhetspolitiska frågor fått en större betydelse relativt ekonomiska intressen i internationell politik. När medier uppmärksammat denna utveckling har geopolitik helt enkelt blivit en trendig synonym till säkerhetspolitik.[14]

Det kanske främsta uttrycket för säkerhetspolitikens ökade betydelse under 2010-talet är en alltmer tydlig stormaktsrivalitet.[15] Under Obama-administrationen i början av 2010-talet såg USA framför sig att världen skulle bli mer multipolär. Redan då stod det klart att det pågick en ekonomisk maktförskjutning från väst till Asien. Rimligen skulle den så småningom följas av en förändrad global maktbalans. Då var USA:s målsättning att landet med tiden skulle bli den främste bland jämlikar i en världsordning som skulle präglas av stormakters ömsesidiga ansvarstagande för en fortsatt globalisering.[16] Visserligen har världen blivit multipolär men det har inte resulterat i en global samverkan mellan stormakter som stärkt den internationella regelbaserade ordningen. Det påverkar alla länder som vill värna multilateralt samarbete och en internationell regelbaserad ordning, såsom Sverige.

Stormaktsrivaliteten aktualiserar stormaktspropaganda som riktas mot andra länder, på tre sätt.[17] För det första, propaganda är ett medel för att förklara agerande. När stormakterna behöver rationalisera sitt agerande utarbetar de egna narrativ – ibland flera – om vilken kultur och vilket styrelseskick som är bäst samt vad som är rätt och riktigt i internationell politik. Dessa förs sedan ut, huvudsakligen med hjälp av öppen propaganda, exempelvis med hjälp av regim-tv för en internationell publik, såsom Kinas CCTV och Rysslands RT.[18]

För det andra är propaganda ett säkerhetspolitiskt verktyg även inom ramen för asymmetrisk krigföring. Auktoritära stormakter vill dra fördel av att de utvecklat förmågor att verka under tröskeln för väpnat angrepp genom att istället använda exempelvis ekonomiska påtryckningar, cyberangrepp samt

öppen och dold propaganda. Exempel på det senare är ryktesspridning via sociala medier.[19]

För det tredje, när rivaliserande stormakter omsätter ny teknik används den i regel bland annat för att nå ut med propaganda. Exempelvis har nya kanaler inom medier och underhållning, såsom tidningar, radio och film, alltid kommit att användas för att föra fram propaganda. I och med stormakternas pågående teknikkapprustning kommer även ny teknologi sannolikt att utnyttjas för att föra fram propaganda. Hittills har propaganda bara kunnat nå människor genom vad de hör, ser eller läser. Inte ens människors ökande beroende av ”skärmar”, det vill säga resurser på smarta telefoner och motsvarande digitala enheter, har ändrat på detta grundläggande faktum.[20] Om hjärnforskning inom neurovetenskapen under 2020-talet kommer att leda till att det för första gången kommer att finnas ytterligare kanaler för propaganda att nå människors medvetande, tyckande och agerande än de som hittills funnits (bild, ljud och text) är än så länge oklart.[21]

Auktoritära stormakters sanning eller konsekvens

Att stormaktsrivalitet äventyrar den säkerhetspolitiska stabilitet som varit rådande för väst och den globalisering som världen upplevt sedan 1990-talet kan verka främmande för många i Sverige som antagit att de utgjort ett permanent normalläge. Då kan det även vara svårt att ta till sig att ett annat land skulle vilja rikta påverkansoperationer mot Sverige. Det är även möjligt att en del medborgare förknippar begreppet propaganda med inrikespolitiska motsättningar eller till och oroar sig för att makthavarna ska rikta statlig propaganda mot allmänheten.[22]

Emellertid är det högst sannolikt att en fientlig stat i händelse av en kris eller konflikt skulle föredra att ”besegra [Sverige] utan strid”, med hjälp av exempelvis propaganda.[23] Det är en kostnadseffektiv åtgärd jämfört med ett militärt angrepp. Påverkansoperationer, såsom informationsoperationer, är trots allt avsevärt billigare att använda än militära maktmedel. I regel finns det inget självändamål för en fiende med att genomföra en militär operation om det är möjligt att uppnå det resultat denne vill se med helt andra medel.

Vid en konflikt i närområdet vill en stormakt som Ryssland sannolikt inte ödsla resurser på att ockupera hela Sverige utan kanske bara förhindra Sverige från att leva upp till åtaganden, exempelvis inom ramen för Host Nation Support-avtalet med Nato.[24] Kan fienden åstadkomma detta med icke-militära maktmedel så mycket bättre för denne. Såtillvida att fienden inte vill använda ett militärt angrepp mot Sverige för att statuera exempel inför andra länder förstås. Om en propagandaoffensiv, öppen eller dold, misslyckas kan alternativet dock mycket väl vara ett väpnat angrepp.

Även risken för ett väpnat angrepp aktualiserar behovet av ett psykologiskt försvar. Den försämrade omvärldsutvecklingen i närområdet har för Sveriges del lett till en ny regional hotbild. För Försvarsmakten har territoriellt försvar åter kommit att stå i fokus, liksom att värnandet av landets suveränitet är centralt för hela totalförsvaret.[25] Detta ökar behovet av samhällelig motståndskraft. Om det är känt att svenskar har en stark försvarsvilja bidrar det till att höja tröskeln både mot fientliga påverkansoperationer och militära angrepp. Emellertid är förmågan till avskräckning och mötande av icke-militära angrepp en inte alldeles enkel politisk fråga eftersom de involverar ett principiellt övervägande vid hanteringen av informationsoperationer under eller över tröskeln för ett militärt angrepp. Två cen-

trala värden för ett demokratiskt samhälle riskerar att ställas emot varandra – behovet av att värna landets suveränitet respektive vikten av att säkerställa ett öppet samhälle – ifall den psykologiska försvarsförmågan skulle bli alltför omfattande eller används alltför långtgående.

Till syvende och sist är det viktigt att ett skydd mot propaganda utformas på ett sådant sätt att det inte förstör det öppna samhälle som ett psykologiskt försvar ska hjälpa till att försvara. Alternativet att enbart förlita sig på medias egen förmåga att hantera informationsoperationer är dock helt otillräckligt. Även en samtida rysk propagandainsats som bara följt ett traditionellt sovjetisk propagandaupplägg har visat sig vara tillräckligt för att dupera västliga medier, i vart fall för en tid. Moderna västerländska medier faller ibland på eget grepp på grund av sin nyhetstörstande dygnet-runt bevakning där de kritiska säkerhetspolitiska reflektionerna inte sällan lyst med sin frånvaro. Efter det att passagerarplanet MH170 sköts ned 2014 av en rysk robot lade Ryssland ut mediala dimridåer som präglades av flitigt ifrågasättande av fakta med hjälp av alternativa teorier.[26] Utmaningarna med att hantera auktoritära stormakters propaganda handlar dock om mer än att bemöta traditionella metoder. Dels driver stormakter egna narrativ, vilket nämnts ovan, dels har de gjort propaganda till ett mycket mer centralt verktyg i sin säkerhetspolitiska arsenal än tidigare.

Auktoritära stormakters överlägsna förmåga

De auktoritära stormakternas offensiva uppträdande stödjer sig inte på någon slags hemlighållen omfattande konventionell militär upprustning som plötsligt gett dem paritet med västs konventionella förmåga. För att kunna utmana väst har de varit listiga nog att utveckla förmågor på de arenor som väst ignorerat. Därmed finns det flera potentiellt svaga punkter där väst är sårbart exempelvis för icke-militära angrepp och informationsoperationer.[27] Flera av angreppssätten mot svaga punkter ligger, eller har legat, under tröskeln för öppen krigföring, i den så kallade gråzonen.

Cyberangrepp har räknats till de verktyg som kan användas i gråzonen, eftersom det är ett område för vilket det saknas internationella överenskommelser, både i form av avtal och/eller ett underförstått uppträdande. Kännetecknande för kalla krigets kärnvapenrustning var den ömsesidiga avskräckningen och en betydande återhållsamhet avseende både användningen och retoriken rörande dessa strategiska vapen. En del stater har dock ensidigt likställt cyberangrepp med ett väpnat angrepp.[28] Det förutsätter dock att försvararen kan säkerställa vem angriparen är och klara av att hålla en annan stat ansvarig på ett sätt som omvärlden uppfattar som rimligt.[29]

Ifall angriparen vill undvika sådana komplikationer utgör informationsoperationer ett betydligt säkrare tillvägagångssätt än cyberangrepp. Men det är även tänkbart att informationskrigföring kombineras med cyberkrigföring. Informationskrigföring kan även kombineras med hotelser om att använda ett ”energivapen”, såsom att stänga av livsviktig rysk gasexport till Europa, eller till och med hotelser om begränsad taktisk användning av kärnvapen i händelse av en konflikt – som om något sådant vore möjligt utan att en konflikt förvärras.

De auktoritära stormakterna insåg sin underlägsenhet i konventionell krigföring när de på avstånd såg hur väst snabbt besegrade Irak under det första Irakkriget 1991. Sedan dess har de anpassat och utvecklat sina olika asymmetriska förmågor både på det militära området, såsom skapandet av så kallade av-

reglingszoner, Anti-access Area-denial (A2/AD), och på andra områden, exempelvis modernisering av psykologisk krigföring – det vill säga propaganda.[30] Först på senare år har väst försökt komma ikapp de auktoritära stormakternas asymmetriska förmåga. Det har lett till en rad olika initiativ såsom Hybridcentret i Helsingfors, HybridCoE, som samverkar med både Nato och EU. EU och Nato har också egna verksamheter för att analysera och bemöta propaganda, såsom NATO Strategic Communications Centre of Excellence (etablerat 2014) och EU:s The East StratCom Task Force (2015).[31]

Sveriges åtgärder inbegriper ett nationellt cybersäkerhetscenter som är ett nytt samverkansorgan för FRA, Försvarsmakten, MSB och Säpo. Det återstår att se om även den nya myndigheten för Psykologiskt försvar kommer ingå i den kretsen, vilket kan vara lämpligt. En fiende som angriper Sverige bryr sig inte om att följa en svensk indelning av olika försvarsverksamheter i skilda stuprör. Fienden utnyttjar svaga punkter såsom bristande koordinering. Är det något väst borde ha lärt sig av terroristbekämpningen sedan den 11 september så är det att myndigheter med ansvar för säkerhet måste prata med varandra.[32] För en auktoritär stormakt har sannolikt inte några hämningar avseende sömlösa kombinationer av sina olika säkerhetspolitiska verktyg för att få sin vilja igenom.

Ohämmade auktoritära stormakter i ditt medvetande

Liksom att kärnvapnen på 1940-talets slut förändrade förutsättningarna för stormaktskonflikter kan ny teknik under 2020-talet komma att påverka krigets karaktär, och till och med dess natur. Detta innebär stora utmaningar för det totalförsvar som håller på att byggas upp ifall det inte bara ska fungera här och nu utan även under morgondagen.

Det kalla kriget involverade två supermakter, USA och Sovjetunionen, för vilka kärnvapenförmågan var central. Idag finns det fler rivaliserande stormakter till väst och ännu fler arenor. Dagens stormakter har dessutom lärt sig av det förflutna och kommer undvika att ruinera sig genom militär kapprustning. De kommer dock fortfarande att vilja ha ett försprång framför sina motståndare. Det har blivit särskilt viktigt för dem eftersom världen under 2020-talets förväntas genomgå en fördjupad digitalisering.

En del framhåller att Sovjet redan hade de metoder som Ryssland nu använder för att påverka andra länder via nya kanaler på internet.[33] För att använda en omvänd metafor från internationell relations teori så har Ryssland bara ”hällt gammalt vin i nya flaskor” när det sprider rykten på sociala medier. Men teknikutvecklingen kommer att fortsätta att erbjuda nya möjligheter att påverka människor vilket hänger samman med två skilda trender.

Den första trenden handlar om att den nya inträngande kommersiella manipulationen på individnivå som äger rum med hjälp av appar och algoritmer. Den är redan ett etablerat tillvägagångssätt för hur ekonomin utvecklats under de senaste 20 åren. Denna utveckling är ett resultat av att näringslivet utvecklat de nya kommunikationsplattformarna till en marknadsplats, exempelvis för online-handel. Samtidigt har möjligheterna att samla in data och bearbeta dessa utvecklats enormt, vilket gett upphov till begreppet *big data*.[34] Utvecklingen har drivit på en ökad kännedom om hur vi som människor tänker, där kortvarig uppmärksamhet befrämjas på bekostnad av långsiktigt tänkande, för att skapa beroenden för att sälja varor och tjänster.[35] Utifrån ett sä-

kerhetspolitiskt perspektiv föranleder denna utveckling två olika farhågor.

Den ena farhågan handlar om att vårt beroende av skärmar, såsom smarta telefoner, och appar har förändrat medborgares vanor på ett avgörande sätt. Det kan ha lett till en gradvis och till stor del omedveten förskjutning av värderingar inom väst, såsom en passiv acceptans av omfattande intrång i den personliga integriteten. Personliga vanor blir till data som kan analyseras och därmed i förlängningen utnyttjas av andra än kommersiella aktörer. När personlig integritet inte värnas kan även samhällets motståndskraft komma att försvagas på sätt som ännu inte är tydliga eller kända. En ytterligare farhåga är att teknik som utvecklats för civilt bruk snabbt kan användas av stater som ett medel med vars hjälp de försöker påverka andra länder. Civil teknik kan även bli en del av ett vapensystem. Då handlar det om att så kallad *dual-use*, och att ny teknik även kan bli till vapen. Det vill säga det som på engelska kallas att civil teknik blir "*weaponized*".[36]

Den andra trenden handlar om att världen kan vara på väg att förändras av den pågående fördjupade digitaliseringen som påstås förändra allt i samhället och hela omvärlden, inklusive kriget. Krigets karaktär har dock alltid förändrats genom tiderna. Ny teknik har lett till bättre vapen, nya vapen och dessutom nya vapengrenar, såsom gevär med lasersikten, stridsvagnar respektive ett flygvapen. Det är omdebatterat huruvida den pågående teknikutvecklingen även kommer att förändra krigets natur.

En helt ny typ av krigföring skulle kunna innebära att militära maktmedel inte längre kommer att vara centralt. I vart fall står det klart att auktoritära stormakter som Kina inte låter sig hämmas i sin forskning av de etablerade vetenskapliga normer som finns i väst.[37] Detta kan skynda på utvecklingen av nya sätt att exempelvis direkt angripa hjärnan för att på så sätt påverka hur vi tänker istället för att attackera den övriga kroppen. Detta kan handla om att påverka individuella försvarares medvetande, i så kallad mental krigföring, *mind wars* eller *neurowarfare*.[38] Något som inte längre förefaller vara science fiction utan är science fact enligt en del forskare.[39] Även om militärteoretikern Carl von Clausewitz såg våld som ett centralt fenomen i krig menade han även att, vad vi skulle kalla, försvarsvilja utgör en av de viktigaste faktorerna i krigföring. För honom handlade kriget om politiska avgöranden. Med ny teknologi kanske dessa avgöranden kan uppnås genom att man omintetgör försvarsviljan och utan den våldsanvändning som traditionellt förknippas med krig.[40]

Om avgöranden kan nås genom att påverka människors medvetande skulle det innebära en revolution inom krigföringen. Även om teknikutvecklingen inte visar sig fullt så revolutionerande skulle den åtminstone kunna erbjuda propagandan nya kanaler för att nå människor utöver de ser, hör och läser. I båda fallen skulle beteckningen "psykologisk" i den svenska termen "psykologiskt försvar" för propagandabekämpning för första gången sedan 1950-talet te sig mindre som en historisk gåta och mer som en självklar beteckning.

Psykologiskt försvar förr och nu

Det kalla krigets psykologiska försvar var ett svenskt gensvar på begreppet "psykologisk krigföring" som ersatte det misskrediterade begreppet propaganda under efterkrigstiden. Det finns dock stora skillnader mot vad ett psykologiskt försvar behöver beakta idag jämfört med under det kalla kriget.[41] När det första psykologiska försvaret grundades på 1950-talet låg fokus till en början på att

skapa en krigsorganisation. Två förödande storkrig hade drabbat Europa under seklets första hälft och det var inte osannolikt att ett tredje skulle kunna bryta ut. I och med att spänningen mellan supermakterna med tiden blev en långvarig företeelse – det vill säga det kalla kriget – övergick verksamheten till att fokusera på att sprida ny forskning om propagandans utveckling.[42] Sålunda hade det gamla psykologiska försvaret, trots lite olika organisationsformer, en relativt stadigvarande karaktär och en tillbakadragen roll från grundandet 1954 tills det lades ned 2008.[43]

Även om geopolitiken återkommit agerar potentiella motståndare idag på ett annat sätt än tidigare. Därför skiljer sig utmaningarna för det psykologiska försvaret idag från det kalla kriget. Motståndare använder idag påverkansoperationer i en betydande omfattning redan i fredstid, såsom att försöka att påverka val. Det skiljer sig från den stadigvarande öppna propaganda som Sovjetunionen bedrev i fredstid under det kalla kriget och de begränsade dolda påverkansoperationer som genomfördes mot väst. Bilden nedan visar hur det nya psykologiska försvaret behöver fokusera på operativt arbete idag i fredstid – en verksamhet som MSB hittills hanterat.[44]

I Sovjets fall behövde dess öppna propaganda hålla sig inom ideologins råmärken, det vill säga den dåvarande regimens ickesekulära trosbekännelse, kommunismen. Det var nödvändigt för att regimen skulle kunna vidmakthålla någon slags trovärdighet. Sådan hänsyn behöver inte Sveriges potentiella motståndare ta idag. Tvärtom kan exempelvis den nya ryska regimens propagandamakare agera utan att behöva vara ideologiskt konsekventa i sitt stöd till andra, såsom femte kolonnare eller ytterlighetspartier eller andra propagandabulvaner. De utnyttjar alla sätt att slå split i väst, exempelvis genom att stödja extremister i andra länder oberoende av om dessa grupperingar står ytterst till höger eller vänster på den politiska skalan.[45]

Målsättningen för dagens Ryssland är inte längre en sovjetisk världsrevolution utan att underminera väst. För att uppnå detta är vad som kan kallas ”förvirringspropaganda” fullt tillräckligt. För västs motståndare kan det räcka med att försvåra för beslutsfattande i väst med hjälp av desinformation i händelse av en potentiell konflikt. Exempelvis skulle en påverkansoperation kunna inbegripa vilseledning som försvårar framtagandet av en tydlig lägesbild för svensk del. Resultatet skulle kunna bli beslutsförlamning eller helt enkelt att felaktiga åtgärder vidtas av försvararen.

Informationspåverkan kan även ses som framgångsrik om den bara försenar västs motåtgärder vid en kris. Då hamnar väst i ett efterhandsläge. Sannolikt begränsas då möjligheterna att ta egna initiativ, såsom att enkelt ta kontroll över narrativet. Men även möjligheten att genomföra en del militära operationer kommer att minska. I och med detta står ett modernt psykologiskt försvar

	Fredsförhållanden	Krig
Omfattande påverkans-operationer riktade mot Sverige under kalla kriget	Nej (dock viss öppen propaganda och motsvarande)	Ja (Det gamla psykförsvarets behövde bemöta detta i krig)
Omfattande påverkans-operationer riktade mot Sverige idag	Ja (Det nya Psykförsvaret behöver bemöta idag)	Ja

Figur 1. Skillnad förr och nu mellan uppgifterna för det gamla och nya psykologiska försvaret.

inför helt andra utmaningar än dess föregångare.

Under det kalla kriget var hotbilden relativt tydlig. Två militära block stod emot varandra och Sverige tillhörde de fåtal länder som låg mellan blocken. Därmed fanns det en förståelse bland såväl journalister som allmänheten om vad säkerhetspolitik handlade om, inklusive vad som var eller kunde vara propaganda.[46]

En annan grundläggande skillnad från förr jämfört med idag är att ett nutida modernt psykologiskt försvar möter ett helt annat slags medielandskap. Den nya myndigheten behöver analysera fler mediekanaler och samverka med långt fler aktörer än de som fanns under 1900-talet. Dels finns det fler kanaler för så kallad ”gammelmedia”. Exempelvis finns idag både kommersiell TV och utländska tv-kanaler och inte enbart Sveriges television. Dels finns det fler mediekanaler på internet. Exempelvis finns det tidningar som bara är digitala. Det finns även andra slags sändningar på internet, såsom via Youtube, där medieprofiler, så kallade ”influencers”, påverkar människor. Dessutom finns det plattformar på internet av ett helt nytt slag, såsom sociala medier, genom vilka det går att nå såväl grupper som individer och även interagera med dem.[47]

Det finns alltså utmaningar som inte är ett resultat av stormakters agerande utan av bredare förändringar i samhället och omvärlden. Det nya medielandskapet som växt fram sedan 1990-talet ställer större krav på att ett psykologiskt försvar ska förstå hur statsmakterna ska kunna nå ut med budskap i händelse av kris, konflikt och krig. Bilden nedan illustrerar komplexiteten som detta medför när den nya myndigheten inte bara behöver vara operativ i fredstid utan även verka under helt andra medie- och teknikförhållanden än det tidigare psykologiska försvaret.

Det gamla psykologiska försvaret kunde i teorin nå ”hela svenska folket” genom ett fåtal mediekanaler. Det nya psykologiska försvaret behöver beakta dels att det finns

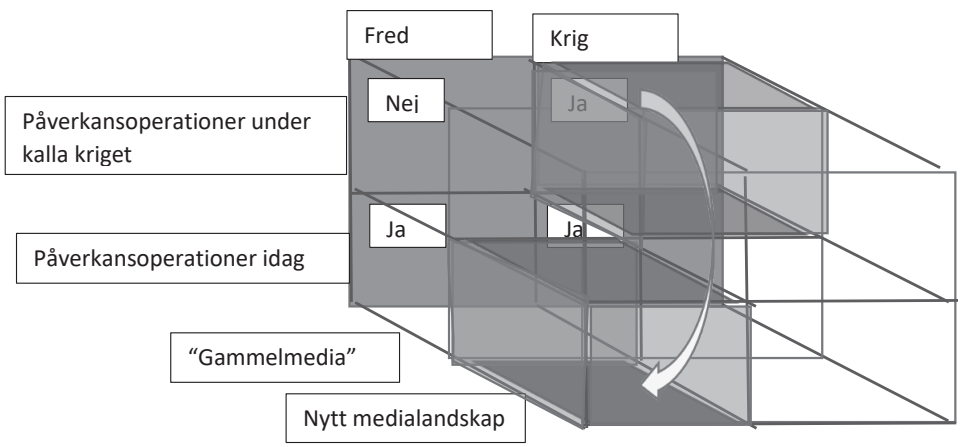

Figur 2. Illustrationen bygger vidare på figur 1 och tar hänsyn till att medielandskapet har förändrats för att visa omfattningen av den fokusförflyttning som det moderna psykologiska försvaret behöver göra jämfört med det tidigare psykologiska försvaret.

betydande generationsskillnader i konsumtionen av medier, dels att Sverige befolkning är mindre homogen än under det kalla kriget. Det var inte nödvändigtvis bättre förr, men sammantaget medför samhällsutvecklingen att det idag är svårare att skydda Sverige mot informationspåverkan: att dels enkelt nå ut med ett budskap i händelse av en nationell kris, dels dessförinnan bygga upp ett förtroende bland allmänheten för det psykologiska försvaret och faktiskt hela totalförsvaret.

Dessutom har Sverige deklarerat en säkerhetspolitisk solidaritetsförklaring till omvärlden, blivit medlem av en överstatlig union, EU, och har nära samarbeten med flera länder, såsom Storbritannien och Finland samt med försvarsalliansen Nato.[48] Detta knyter Sverige mycket mer tydligt till resten av väst än som var fallet under det kalla kriget. Till skillnad från då är det därmed idag mycket svårt för Sverige att ha ett eget svenskt nationellt perspektiv. Den politiska kostnaden för att eventuellt inte ställa upp vid en kris eller konflikt i närområdet är större eftersom det övriga västs förväntningarna på Sverige är högre idag. Den nya myndigheten bör även utgå från att motståndare redan intecknat svensk solidaritet med sina partners.

Sammantaget är det nödvändigt att bemästra alla dessa utmaningar eftersom mycket pekar på att det är just det psykologiska försvaret som kommer att vara avgörande i framtidens konflikter.

Psykologiskt försvar i framtiden

Den nya myndigheten kommer att ställas inför fler utmaningar i framtiden, och centralt är förstås hur det framtida kriget kommer att se ut. Det påverkar vilken roll ett psykologiskt försvar skulle kunna ha i relation till övriga delar av totalförsvaret, såsom Försvarsmakten.

En stor fråga inför framtiden är om den pågående fördjupade digitaliseringen kommer leda till ny teknologi, nya produkter och en ny form av sammankoppling mellan olika vetenskaper, som exempelvis förbinder ”människa och maskin”, och därmed i grunden förändrar framtidens krigföring. Det är något som de lärde redan tvistar om.[49] Denna artikel avser inte att bedöma hur framtidens krig kommer att se ut om cirka tio år, efter den nu pågående teknikutvecklingen. För att ge en så pass heltäckande bild av läget efter 2030 som möjligt används istället en scenarioanalys. Med dess hjälp blir det möjligt att åskådliggöra olika tänkbara roller för det psykologiska försvaret i framtidens totalförsvar. Utfallen som här kallas scenarier är egentligen skisser, utifrån vilka det går att utveckla mer eller mindre avancerade scenarier. Utfallen ska inte misstas för bedömningar som går att se som mer eller mindre troliga. Scenarierna är ett sätt att undersöka framtiden genom att åskådliggöra utfall och inte att pröva dem. Scenarierna bidrar dessutom till att bredda diskussionen om framtidens krigföring.

Utifrån ett antagande om att totalförsvaret i framtiden behöver bemästra två utmaningar går det att skapa olika utfall i form av scenarion, eller egentligen skisser till scenarion. Ett ytterligare antagande är att dessa två utmaningar var för sig kan utvecklas i två helt skilda riktningar vilket gör det möjligt att konstruera fyra scenarier. Scenarierna 1–4 förklaras längre fram men när något berör dem i styckena som följer läggs en hänvisning till dem inom parantes.

Den första utmaningen handlar om huruvida auktoritära stormakters krigföring kommer att vara lågintensiv eller högintensiv. Ett lågintensivt angrepp handlar om att fienden

använder asymmetriska metoder (det finns olika medel att välja emellan, såsom informationspåverkan). Fiendens avsikt är då att dra nytta av den har en bättre förmåga på sådana arenor än väst. Det kan handla om att använda ”små gröna män” utan nationalitetsbeteckningar på sina uniformer (scenario 2 som följer nedan) eller propaganda på sociala medier (scenario 3).[50] Genom att välja detta tillvägagångssätt kan fienden försöka att hålla konflikten under tröskeln för öppen krigföring.

Den andra utmaningen handlar om att hantera teknikutvecklingen. Antingen kan den leda till förbättrade vapensystem eller så kommer den att leda till helt nya arenor för konflikter och till och med nya sätt att bekämpa andra länder. Förbättrade vapen kan användas både i gerillakrigföring (scenario 2) och vanliga mellanstatliga krig (scenario 1). Ny teknik skulle även kunna innebära en ny generations internetplattformar genom vilka det går att påverka försvarens hemmaopinion (scenario 3).[51] Det kan även inbegripa direkta sätt att påverka försvararens medvetande. Detta skulle kanske göra det möjligt att helt kringgå traditionell våldsanvändning och direkt rikta sig mot medvetandet (scenario 4), vilket naturligtvis inte nödvändigtvis är mindre skrämmande.[52]

Teknikutvecklingen kan överdriva risken för att faror ska bli verklighet men även innebära en övertro på tekniska lösningar. Det gällde exempelvis det omstridda så kallade ”nätverksbaserade försvaret” som under det sena 1990-talet av en del sågs som en lösning på alla knutar i försvarspolitiken. Det var en svensk version av en internationell trend som var känd som en revolution inom militär verksamhet, en revolution in military affairs.[53] Det nätverksbaserade försvaret lanserades ungefär samtidigt som internetbubblan sprack. Den berodde på en överdriven förväntan i näringslivet om att nya affärsmodeller snabbt skulle möjliggöra online-handel. Det visade sig istället ta decennier. Men precis som online-handel numera är en självklarhet kanske motsvarande utveckling kommer att gälla för totalförsvaret.

Möjligen kommer framtiden att präglas av en eller flera av de aspekter som lyfts av de skilda scenarierna nedan. Här handlar det dock om att använda kontrasten scenarierna emellan för att beakta det psykologiska försvarets betydelse i framtider som renodlats. Verkligheten brukar däremot inte bli så pass enahanda utan istället blir den ofta stökigare.

Scenario 1 & 2 – ”totalt krig” respektive ”irreguljär krigföring”

Scenario 1 ”totalt krig” är vad det gamla totalförsvaret hade att hantera. Likaså handlar scenariot här om en omfattande eller begränsad invasion, för en ockupation av Sverige eller för att fienden behöver tillgång till en del av landet. Scenario 2 ”irreguljär krigföring” handlar om något som liknar det som utspelade sig på Krim 2013–2014. Det skulle exempelvis kunna röra Gotland eller någon annan del av Sverige som olika stormakter anser blir strategiskt viktigt för dem i händelse av en konflikt. Kombattanternas tillgång till sådana bitar av Sverige kan exempelvis möjliggöra eller förhindra förstärkningar från att nå Baltikum. Angreppet i scenario 1 sker med konventionell militär i högintensiv krigföring medan angreppet i scenario 2 utgörs av beväpnade styrkor med ett lågintensivt uppträdande.

I båda fallen riktar fienden propaganda mot Försvarsmakten och den svenska allmänheten. I det första fallet lär en del av denna propaganda vara öppen medan den i det senare fallet troligen är dold. I båda fallen har fiendens propaganda en stöttande funktion.

Scenario 3 & 4 – ”cyberkrig” respektive ”futuristiskt krig”

Scenarion 3 ”cyberkrig” handlar om en konflikt som endast utspelas på ytor där militär styrka inte har effekt. Scenario 4 ”futuristiskt krig” handlar i detta sammanhang om angrepp på medvetandet, så kallat mind war, medvetandekrigföring, eller neurowarfare, neurokrigföring. Det futuristiska kriget skulle dock även kunna handla om helt andra utmaningar, såsom autonoma vapensystem.[54] Sådana vapensystem leder till en annan problematik som handlar om när människor ska fatta beslut i en process där artificiell intelligens (AI) är nyckeln till att vara snabbast med att nedkämpa motståndaren, i det som kallats för en kill chain.[55]

I ett cyberkrig kan påverkansoperationer med propagandainslag utgöra en viktig del.[56] I ett ”futuristiskt krig” som präglas av medvetandekrig, mind warfare, kommer propagandan att ha helt nya kanaler genom vilka fienden kan påverka försvarens vilja. Skillnaderna mellan scenarierna åskådliggörs i illustrationen nedan.

Till skillnad från det militära försvaret kommer det psykologiska försvaret att ha en roll i alla fyra scenarion. Sannolikt kommer denna roll även att vara avgörande, om än på lite olika sätt. Medan Försvarsmakten framförallt har en roll i scenario 1 och 2 är den mindre relevant i scenario 3 och 4 – utifrån hur scenarierna har skisserats här. Om futuristisk krigföring i scenario 4 inte handlade just om mind war skulle dock Försvarsmakten sannolikt ha en framträdande roll. Men den skulle ändå behöva anpassa sig till att hantera helt nya resurser och hot baserade på bland annat AI.

I alla händelser kommer ett psykologiskt försvar att behövas i alla lägen för att stödja en fungerande och trovärdig kommunikation mellan landets beslutsfattare och allmänheten. Dessutom kommer ett psykologiskt försvar att behöva bidra till att säkerställa försvarsviljan inför en konflikt och upprätthålla

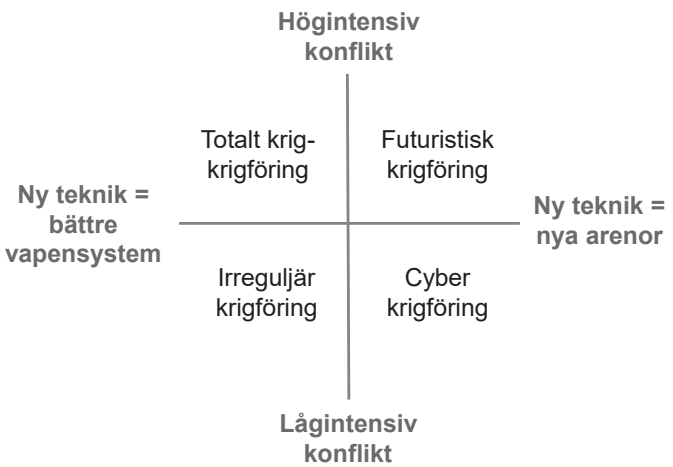

Figur 3. Visar de fyra scenarierna som utgörs av fyra olika kombinationer av låg respektive högintensiv krigföring samt av ny teknik som antingen används för att förbättra vapen eller för att skapa nya arenor.

motståndskraften under en konflikt. I scenario 1 är detta sannolikt den främsta rollen.

Det är även möjligt att en fiende försöker att göra Sverige oförmöget att endera fatta beslut eller att agera. Det kan exempelvis ske genom angrepp på det öppna samhället eller med hjälp av påverkansoperationer där propaganda utgör ett inslag. Detta kan inträffa i alla fyra scenarier, men är sannolikt mer centralt för scenario 2, 3, och 4. I scenario 1 är tempot antagligen för högt för att fienden ska vilja avvakta effekterna av en omfattande påverkansoperation. I scenario 3 är det psykologiska försvaret tillsammans med det nya cybersäkerhetscentret avgörande. Medan det psykologiska försvaret kanske är den centrala delen av totalförsvaret i scenario 4 om fokus ligger på neurokrigföring.

Vad illustrationen i figur 3 helt säkert visar är att vi inte vet vad det framtida kriget innebär och att det är viktigt för hela totalförsvaret att följa teknikutvecklingen. Det psykologiska försvaret måste liksom det gamla psykologiska försvaret vara berett på att anpassa sig till en säkerhetspolitisk utveckling som i hög grad präglas av teknikutvecklingen. Även det kalla kriget präglades av teknikutvecklingen av kärnvapen – fler, starkare och snabbare. Dessa ledde till en förstärkt avskräckning och en minskad krigsrisk. För det kalla krigets svenska psykologiska försvar innebar detta med åren ett minskat fokus på krigsorganisationen och ett större engagemang för att beställa och sprida forskning om propaganda.

För det nya psykologiska försvaret kan det bli precis tvärtom. Förutom att det nya psykologiska försvaret redan nu behöver hantera påverkan som pågår i fredstid behöver den nya myndigheten även reflektera över behovet av att kunna hantera en betydligt mer omfattande roll. Antingen ifall behovet av operativa insatser ökar eller myndighetens roll blir helt central roll för försvaret av Sverige. Det är även något som resten av totalförsvaret kan komma att behöva beakta.

Sammanfattande analys

Behov av ett psykologiskt försvar – i bemärkelsen försvar mot informationspåverkan – kommer att bestå. Det gäller dels om framtidens krig skulle påminna om den konventionella krigföringen mellan jämbördiga parter som förknippas med det kalla krigets hotbilder i Norden, dels om lågintensiva konflikter mellan väst och Ryssland såväl som andra auktoritära stater bli bestående.[57] Ifall en motståndare vill hålla konflikter med väst under tröskeln för öppen väpnad krigföring kommer öppen och dold propaganda att vara bland de viktigaste verktyg denna har till sitt förfogande. Sverige kommer då att behöva bemöta sådan informationspåverkan konsekvent och under långa tidsrymder. Om den påbörjade fördjupade digitaliseringen av samhället kommer att förändra kriget i grunden är oklart. Den mest långtgående förändringen skulle kunna innebära att inte endast taktik och vapenplattformar förbättras utan även att militär makt och fysiskt våld inte blir lika centrala i konflikter som de hittills varit genom historien. Det skulle kunna medföra att det psykologiska försvaret får en mycket central roll i framtidens totalförsvar.

I vilket utsträckning både krigets karaktär och natur kommer att förändras är omtvistat. Men det är inte omöjligt att framtiden ligger närmare ett svårbemästrat både-och-alternativ. Möjligen är det troligare att framtiden innehåller såväl inslag av traditionell krigföring som mer ”futuristisk” krigföring. Detta är kanske mer sannolikt än att framtiden helt präglas av endast ett av de två perspektiven på framtidens krigföring som dominerar dagens debatt där teknikoptimister står i ett hörn och traditionalister i ett annat.

Mycket förenklat handlar dessa perspektiv om att antingen förändrar tekniken krigföringen på ett revolutionerande sätt eller så kommer krigföringen att i hög grad påminna om hur krig sett ut genom historien. I det senare fallet skulle våldsanvändningen fortfarande vara betydande. Kanske kommer framtidens krigföring ändå att handla om ett mellanting – både-och – med både traditionell våldsanvändning och angrepp mot medvetandet. Kanske kommer även det senare att involvera någon form av våld? I vart fall kommer eventuella nya sätt att påverka våra tankar med hjälp av teknik som direkt når hjärnan sannolikt att ses som övergrepp.

Ibland blir teknikutvecklingen inte fullt så dramatisk som man föreställer sig. Även om framtidens krig inte avgörs av någon slags ”neurokrig” kommer teknikutvecklingen kanske erbjuda propagandan nya möjligheter att för första gången hitta andra sätt att påverka människor än genom vad vi ser, hör eller läser. Trots allt har propaganda alltid följt med teknikutvecklingen.

I framtiden måste totalförsvaret som helhet ha förmågan att gemensamt kunna överskåda teknikutvecklingen. Det är nödvändigt för försvaret av Sverige. En motståndare kommer inte att låta sig begränsas av svenska regelverk om vad som faller inom en viss myndighets ansvarsområde eller ej. Totaliteten i försvaret av Sverige säkras således genom samverkan. Sannolikt skulle den nya myndigheten för Psykologiskt försvar kunna ha en nyckelroll i denna samverkan. Inte minst som förebild ifall den lyckas samverka med fler än olika statliga myndigheter och nå ut till media och det övriga civilsamhället på ett förtroendeskapande sätt.

Stormaktsrivalitet har i mycket hög utsträckning bidragit till behovet av att återstarta det psykologiska försvaret. Det har även påverkat den verksamhet som funnits på MSB för att skydda Sverige mot informationspåverkan och som kommer att bli en del av MPF. Stormaktsrivaliteten kommer sannolikt att fortsatt prägla världspolitiken under lång tid framöver. För det psykologiska försvarets del påminner stormakternas agerande idag inte om hur USA och Sovjetunionen agerande under det kalla kriget. Då kunde ett psykologiskt försvar i fredstid fokusera på forskning och övning av krigsorganisationen. Den nya myndigheten måste precis som verksamheten på MSB vara fortsatt insatt i fredstid. Dessutom finns det fler auktoritära stormakter. Dessa är sannolikt redo att gå längre i användningen av öppen och dold propaganda än under kalla kriget. De har även utvecklat sätt att skylla på andra aktörer för att förhindra att de kan hållas ansvariga för olika angrepp inom gråzonen, såsom cyberangrepp och informationspåverkan. Internet har även i hög grad frigjort dem från geografiska och analoga begräsningar när det gäller att nå Sverige med informationspåverkan.

Det psykologiska försvaret kommer sannolikt att i hög grad, men kanske på olika sätt, behöva vara insatt i fred, gråzonen och krig. Gemensamt för alla dessa tillstånd är att den nya myndigheten: A) behöva känna igen gamla metoder i ny förpackning, B) behöver förstå att fiender vill kunna förneka inblandning i propaganda. Bland annat kan dold propagandaverksamhet hållas på armslängds avstånd med hjälp av så kallade trollfabriker som utnyttjar internet för att påverka väst,[58] C) behöver agera utifrån att motståndaren är beredd att luta sig mot såväl flera egna narrativ lika gärna som den är beredd att använda olika inhemska grupperingar hos försvararen. Detta kan ske även om motståndaren och propagandabulvanerna har vitt skilda politiska uppfattningar. Motståndaren kommer även vara beredd att stödja propagandabulvaner från helt olika delar av det politiska spektrumet, så länge

det går att utnyttja dessa grupperingar i den politiska undervegetationen för motståndarens syften. Motståndaren kommer likaså att utnyttja helt olika slags grupperingar av ytterlighetsyttringar i ett och samma land, bara det låter sig göras. Dessutom gäller sannolikt även D), nämligen att ett psykologiskt försvar måste ha en så pass god förståelse av påverkansoperationer att det är jämförbart med det kunnande som sannolikt finns inom underrättelseväsendet.[59]

Ett traditionellt totalförsvar kommer att misslyckas med sin uppgift ifall det saknas samverkan inom samhället och en förståelse för totalförsvarets behov. Utan detta finns det en risk för att Försvarsmaktens verksamhet undermineras redan i fredstid innan en konflikt uppstått. Det kan innebära att statens beslutsförmåga och åtgärder under en kris fallerar till följd av informationspåverkan. För att detta inte ska ske behövs ett vederhäftigt psykologiskt försvar som tillåts har en framträdande roll.

En framtida hotbild som i hög utsträckning präglas av informationspåverkan kan kräva betydande operativa åtgärder i fredstid under lång tid. Det ställer i så fall särskilt stora krav på att det psykologiska försvaret ständigt förknippas med säkrandet av centrala värden, såsom det öppna samhället. Den nya myndigheten behöver därför gå en balansgång mellan att kraftfullt kunna bekämpa informationspåverkan och att undvika att dess egen verksamhet skadar det öppna samhället. Denna medvetna avvägning är nödvändig för att bevara hela totalförsvarets förankring och därmed legitimitet.

Ifall teknikutvecklingen pekar mot att informationspåverkan blir central för hotbilden och totalförsvaret inte anpassas till detta riskerar Sverige att i praktiken bara ha ett militärt nostalgiförsvar som klarar av att hantera historiska hotbilder men inte ett totalförsvar som kan försvara Sverige mot ett framtida angrepp som i allt väsentligt består av informationspåverkan. Oavsett hur det framtida kriget kommer att te sig kommer ett psykologiskt försvar sannolikt att vara avgörande för att avskräcka eller i värsta fall hantera både de icke-militära och militära hot som kan riktas mot Sverige i framtiden.

Författaren är fil dr i historia och forskningsledare vid FOI.

Noter

1. Mueller, Robert s III: ”Report On The Investigation Into Russian Interference In The 2016 Presidential Election – Volume I of II”, U.S. Department of Justice, mars 2019; Bulckaert, Ninon: ”How France successfully countered Russian interference during the presidential election”, *Euractive online,* 2018-07-17, *https://www.euractiv.com/section/elections/news/how-france-successfully-countered-russian-interference-during-the-presidential-election/,* (2021-11-18); Scott, Mark: ”Russia sows distrust on social media ahead of German election”, *Politico online,* 2021-09-03, *https://www.politico.eu/article/germany-russia-social-media-distrust-election-vladimir-putin/,* (2021-11-18).
2. *Psykförsvarsutredningen: En ny myndighet för att stärka det psykologiska försvaret,* SOU 2020:29, Regeringskansliet, Stockholm 2020, s 27.
3. Belton, Catherine: *Putin's People – How the KGB took back Russia and then took on the west,* William Collins, London 2020, s 388 och Allison, Graham: *Destined for War – Can America and China escape Thucydide's trap,* Scribe, Melbourne 2018, s 150-153.

Till att börja med vill Kina öka sitt inflytande i Asien. Se Ball, Desmond; Béraud-Sudreu, Lucie; Huxley, Tim; Mohan, C Raja; och Taylor, Bredan: *Asia's New Geopolitics – Miltiary Power and Regional Order,* The Adelphi Series 478-480, Routledge med IISS, Abingdon 2021, s 23-27.

4. Russell Mead, Walter: "The End of History Ends" i Almqvist, Kurt; Linklater, Alexander och Mackenzie, Andrew (red): *The Return of Geopolitics,* Axess Publishing AB, Stockholm 2016, s 13-21.
5. Avseende Ryssland se Gorenburg, Dmitry: "Russian Foreign Policy Narratives", *Security Insight,* nr 042, The Marshall Center, Garmisch Partenkirchen 2019, *https://www.marshallcenter.org/en/publications/security-insights/russian-foreign-policy-narratives-0*.
6. Se även Jankowicz, Nina: *How to Lose the Information War,* I.B. Tauris, London 2020, s xix.
7. Wedebrand, Christoffer; Nevhage, Björn och Wester, Misse: *Kris i samhället. En intervjustudie om samhällets krishanterares syn på begreppet kris i samhället,* FOI, Stockholm 2016.
8. *Psykologiskt försvar,* Kommittén för utredning om det psykologiska försvaret, SOU 1953:27, Stockholm 1953, s 18.
9. World Economic Outlooks grundare ser utvecklingen som en fjärde industriell revolution. Schwab, Klaus: *The Fourth Inudstrial Revolution,* Portfolio, London 2017. En som betonat artificiell intelligens är Tegmark, Max: *Liv 3.0 – Att vara människa i den artificiella intelligensens tid,* Volante, Stockholm 2017.
10. Sanger, David E och Broad, William J: "As China Speeds Up Nuclear Arms Race, the U.S. Wants to Talk", *the New York Times,* 2021-11-29, *https://www.nytimes.com/2021/11/28/us/politics/china-nuclear-arms-race.html,* (2021-12-01). Se även Lee, Kai-Fu: *AI Superpowers: China, Silicon Valley, and The New World Order,* Mariner books, Boston 2018.
11. Detta baseras på den säkerhetspolitiska forskning som utförs bland annat på FOI och som bygger på kvalificerade källor och analys men som inte alltid utgör grundforskning, inom exempelvis statsvetenskap eller fältet internationella relationer, utan anpassas efter behov av uppdragsgivare.
12. För en exposé över det tidigare psykologiska försvaret se Tubin, Eino: *Förfäras ej, 50 år med det psykologiska försvaret – en biografi om en svensk myndighet,* Styrelsen för psykologiskt försvar, Stockholm 2003.
13. För en etablerad metod att skapa scenarion se Lindgren. Mats och Bandhold, Hans: *Scenario Planning – the link between future and strategy,* Palgrave Macmillan, New York 2009.
14. Geopolitik utgör en egen teoribildning inom statsvetenskap. Se exempelvis Flint, Colin: *Introduction to Geopolitics,* Routledge, Abingdon 2016 och för mer djuplodande essäer se Gray, Colin s och Sloan, Geoffrey (red): *Geopolitics – Geography and Strategy,* Frank Cass, London 1999.
15. Se bl a Kroenig, Matthew: *The Return of Great Power Rivalry – Democracy versus autocracy from the ancient world to the US and China,* Oxford University Press, Oxford 2020.
16. Avseende anpassningen av USA:s ställning i världen under president Obama, se Brads, Hal: *American Grand Strategy in the Age of Trump,* Brookings Institution Press, Washington DC 2018, s 53-55, 59 och 76. Se även exempelvis *Global Trends 2030: Alternative Worlds. A publication of the National Intelligence Council,* Director of National Intelligence 2012, *www.dni.gov/nic/globaltrends,* (2021-12-01). För en övergripande diskussion om USA:s nedgång och fall se första delen i Jones, Bruce: *Still Ours to Lead – America, rising Powers, and the tension between rivalry and restraint,* Brookings Institution Press, Washington DC 2014.
17. Begreppet "propaganda" dammats av i den populärvetenskapliga litteraturen. Se exempelvis populärvetenskaplig skildringar, såsom Pomerantsev, Peter: *This is Not Propaganda – Adventures in the war against reality,* Public Affairs, New York 2019.
18. Van Herpen, Marcel H: *Putin's Propaganda Machine – Soft Power and Russian Foreign Policy,* Rowman & Littlefield, London 2016, s 72-73 och Cook, Sarah: "China Central Television: A Long-standing Weapon in Beijing's Arsenal of Repression", *Freedom House online: Perspectives,* 2019-09-25, *https://freedomhouse.org/article/china-central-television-long-standing-weapon-beijings-arsenal-repression,* (2021-12-01).
19. Ibid, van Herpen, Marcel H, s 90-94.

20. Eyal, Nir: Hooked: How to Build Habit-Forming Products, Penguin Portfolio, London 2014 och om ”screening” Kelly, Kevin: *The Inevitable – Understanding the 12 technological forces that will shape our future,* Penguin, New York 2017, s 87-88 och 105-106. För propagandans möjligheter och begränsningar se Jowett, Garth s och O'Donnell, Victoria: *Propaganda & Persuasion,* SAGE, Los Angeles 2019.
21. Neurovetenskapen avseende försvar och säkerhet omfattar en mängd olika forskningsområden, från droger till våglängder, för att kunna påverka hjärnan. Mycket av forskning i väst startades på 2010-talet. Den är omfattande men ny. En del forskning kommer att ge resultat inom tio år medan annan först på mycket längre sikt. Krishnan, Armin: *Military Neuroscience and the Coming Age of Neurowarfare,* Routledge, London 2017, s 4-8, 13-14 och 75.
22. Om risken för informationsoperationer se Lucas, Edward och Pomeranzev, Peter: *Winning the Information War Techniques and Counter-strategies to Russian Propaganda in Central and Eastern Europe,* CEPA, Washington 2016.
23. Tubin, Eino: *Besegra utan Strid – Den psykologiska krigföringens historia,* Santérus Förlag, Stockholm 2007, s 15.
24. Avseende HNS-avtalet och svensk tredjepart samverkan se Gustafsson, Jakob; Petersson, Magnus och Ottosson, Björn: *Militär tredjepartssamverkan mot 2045: Ett kunskapsunderlag och metodtest,* FOI, Stockholm 2021.
25. *Värnkraft – Inriktningen av säkerhetspolitiken och utformningen av det militära försvaret 2021–2025,* Försvarsberedningen, Regeringskansliet, Stockholm 2019, s 41.
26. Op cit, Van Herpen, Marcel H, se not 18, s 5. Under kalla kriget var detta känt som Maskirovska. Se Olsson, Stefan: *Vilseledning,* Timbro förlag, Stockholm 2016 och Nygren, Gunnar och Hör, Jöran (red): *Ukraina och informationskriget – journalistik mellan ideal och självcensur,* MSB, Stockholm 2016.
27. För auktoritära staters anpassning se Kilcullen, David: *The Dragons and the Snakes – How the rest learned to fight the west,* Oxford university press, Oxford 2020.
28. Synen på vad som är cyberkrig och ett allvarligt cyberangrepp pågår. ”Nato: Cyber-attack on one nation is attack on all”, *BBC online,* 2019-08-27, *https://www.bbc.com/news/technology-49488614,* (2021-12-01) och Neal, Jeff: ”Is the U.S. in a cyber war?”, *Harvard Law Today online,* 2021-07-14, *https://today.law.harvard.edu/is-the-u-s-in-a-cyber-war/,* (2021-12-01). Se även Ohlin, Jens David; Govern, Kevin och Finkelstein, Claire: *Cyber War: Law and Ethics for Virtual Conflicts,* Oxford university press, Oxford 2015.
29. Om så kallad attribuering, op cit, Kilcullen, David, se not 27, s 124.
30. Op cit, Kilcullen, David, se not 27.
31. Det omstridda begreppet ”hybrid” omfattar ickemilitära förmågor. Jonsson, Daniel: *Typfall 5: utdragen och eskalerande gråzonsproblematik – Komplettering av hotbildsunderlag i utvecklingen av civilt försvar,* FOI, Stockholm 2018, Hybrid CoE, *https://www.hybridcoe.fi/about-us/,* (2021-01-12), NATO StratCom COE, *https://stratcomcoe.org/about_us/about-nato-stratcom-coe/5,* (2021-12-01) och The East StratCom Task Force (ESCTF), *https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/2116/-questions-and-answers-about-the-east-,* (2021-01-12).
32. Kamarck, Elaine: ”9/11 and the reinvention of the US intelligence community”, *Brookings online,* 21-08-27, *https://www.brookings.edu/blog/fixgov/2021/08/27/9-11-and-the-reinvention-of-the-u-s-intelligence-community/,* (2021-01-12).
33. Det finns flera begrepp som förknippas med sovjetiska metoder, framförallt aktiva åtgärder och reflexis kontroll. Se Rid, Thomas: *Active Measures – The secret history of disinformation and political warfare,* Profile Books, London 2020 och op cit Olsson, Stefan, se not 26. Kort om utvecklingen av sovjetisk propaganda, se op cit, van Herpen, Marcel H, se not 18, s 2-4 och Internet har förändrat var kriget utspelas enligt Singer, Peter W och Brooking, Emerson T: *LikeWar – The Weaponization of Social Media,* An Eamon Dolan Book, Mariner Books, Houghton Mifflin Harcourt, Boston 2019, s 21-23.
34. Williams, James: *Stand out of our light – Freedom and resistance in the attention economy,* Cambridge University Press, New York 2018, s 31-37.
35. Nir, Eyal med Li, Julie: I*ndistractible – How to Control Your Attention and Choose Your Life,* Bloomsbury Publishing, London 2019, s 1-3.

Om hans egen tidigare banbrytande bok Hooked som handlar om hur man gör människor beroende av appar, se op cit, Eyal, Nir, se not 20.

36. Se exempelvis op cit, Singer, Peter W och Brooking, Emerson T, se not 33.
37. Giordano, James: ”The human mind as a battlefield”, talare på panelen, Sipri – Stockholm Security Conference (SSC 21) – ”Battlefields of the Future: Trends of Conflict and Warfare in the 21st Century”, 2021-11-09, (lyssnat på 2021-11-09).
38. Moreno, Jonathan D: *Mind Wars – Brain science and the military in the 21st century,* Bellevue Literary Press, New York 2012 och op cit Krishnan, Armin, se not 21.
39. Op cit, Giordano, James, se not 37.
40. von Clausewitz, Carl: *Om Kriget,* Bonniers, Stockholm 1991, s 35 och 43. Försvarsviljan kan ses som den moderna *”center of gravity”,* den avgörande politiska tyngdpunkten. Enligt strategen Peter W Singer och analytikern Emerson T Brooking räcker det med en smartphone för att påverka försvarsviljan. Op cit, Singer, Peter W och Brooking, Emerson T, se not 33, s 18.
41. Rossbach, Niklas H: *Fighting propaganda: the Swedish experience of psychological warefare and Sweden's psychological defence, 1940–1960,* Axess Publishing, Stockholm 2017.
42. Ibid.
43. Op cit, Tubin, Eino, se not 12.
44. Se ”Psykologiskt försvar”, MSB, *https://www.msb.se/psykologisktforsvar,* (2021-12-01).
45. Op cit, van Herpen, Marcel H, se not 18, s 3, 12 och 33-34.
46. Om svensk medvetenhet om hotbilder se Oredsson, Sverker: *Svensk Oro – Offentlig fruktan i Sverige under 1900-talets senare hälft,* Nordic Academic Press, Lund 2003.
47. För en översyn över propaganda och utvecklingen se op cit, Jowett, Garth s och O'Donnell, Victoria, se not 20.
48. Op cit, *Värnkraft,* se not 25, s 101-105.
49. En som i allt väsentligt tror att krigets natur inte kommer att förändras är Sean McFate. Han ser teknikdyrkan som ett sätt att skrämmas utan att ha ordentliga argument. McFate, Sean: *The New Rules of War – How America can win – against Russia, China and other threats,* William Morrow, New York 2019, s 13-14. En som anser att teknikutvecklingen kommer att förändra kriget är Latiff, Robert H: *Future War – Preparing for the New Global Battlefield,* Vintage Books, New York 2017, s 4-5, 9 och 19-20.
50. Op cit, Singer, Peter W och Brooking, Emerson T, se not 33, s 203-209.
51. Att AI kommer att användas för propaganda förefaller vara på gång. Se Wolley, Samuel: *the Reality Game – How the next wave of technology will break the truth and what we can do about it,* Endeavour, London 2020, s 92-93.
52. Op cit, Giordano, James, se not 37.
53. Löfstedt, Helge: ”Referat och egna tankar efter ett vittnesseminarium 'Försvarsmaktens förnyelse eller förfall'”, *KKrVA online,* 2012-03-13, *https://kkrva.se/forsvarsmaktens-fornyelse-eller-forfall/,* (2021-01-12) och Andrén, Krister: *Krigsavhållande tröskelförmåga – Det svenska försvarets glömda huvuduppgift?,* FOI, Stockholm 2014, s 28-30.
54. För översikter avseende ny teknik som kan påverka framtidens krigföring se: *Science & Technology Trends 2020–2040 – Exploring the S&T Edge,* Office of the Chief Scientist, NATO Headquarters, Bryssel 2020 och Kindvall, Göran och Lindberg, Anna (red): *Militärteknik 2045 – Ett underlag till Försvarsmaktens perspektivstudie,* FOI, Stockholm 2020.
55. Brose, Christian: *The Kill Chain: Defending America in the Future of High-Tech Warfare,* Hachette Book Group, New York 2020.
56. Krigsvetaren Sean McFate argumenterar för att cyber enbart är ett nytt medel för att göra det som alltid gjort, såsom att spionera, vilseleda och bedriva propaganda. Op cit, McFate, Sean, se not 49, s 16.
57. För den pågående lågintensiva konflikten mellan Nato och Ryssland se McKey, James: ”NATO of today”, Svenska Atlantkommitténs jubileumskonferens, 2021-12-03, (lyssnat 2021-12-03).
58. Se bl a op cit, van Herpen, Marcel H, se not 18 och Jankowicz, Nina, se not 6.
59. Säkerhetspolisens Årsbok 2020, *https://www.sakerhetspolisen.se/publikationer/om-sakerhetspolisen/sakerhetspolisen-2020.html,* (2021-12-01).